

betegnes af N. M. Petersen, *Danmarks Historie i Hedenold*, III (1837), p. 363 som »saa kunstlet, at den kan tjene til Exempel paa, hvorledes Runer ikke maa læses«. — (6) *Antiqvariske Annaler*, III, p. 204–07. — (7) Rask har antagelig undersøgt Snoldelev-stenen, som var opstillet i Rundetaarn; t-runen har urigtigt to bistave paa venstre side. — (8) Under indskriften staar: »Tilnavnet *Sviðings* eller i No. *Sviðingr* behøver ikke at være det isl. *sviðingr*, men kan være af *sviðr* = *svinnr*, og altså enstydigt med *snillingr*.« Denne forklaring har Rask senere fremsat paa tryk, se Wimmer, *De danske Runemindesmærker*, II, p. 337. — (9) Se *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed*, 1971, p. 126 ff. — (10) *Danmarks Historie i Hedenold*, III (1837), p. 363 f. I 2. opl. (1855), p. 273 gives samme forklaring af runen; i en note til indskriften (p. 272) staar »Heri er den sædvanlige Rune for h brugt til at betegne a.« I N. M. Petersens runologiske samlinger, Ny kgl. Sml. 779^c, 4°, findes et manuskript, et udkast til afsnittet; her mangler forklaringen af runen under Snoldelev, men under Kallerup staar: »ogsaa paa den findes den særegne Rune * for a«. I manuskriptet citeres Liljegrens læsning, Run-Urkunder, nr. 1474: *Kunvalt stain. sunar. Runhals. þular. o salhauku*. I disse samlinger findes to kalkeringer af Snoldelev-stenen, den ene efter kobberstikket, men med en ændring af afskalningen, saaledes at der kan læses en m-rune.

SLUTNINGEN AF KONG ABELS FORORDNING I
NY KGL. SML. 70 r, 8°

Der findes i Det kgl. Bibliotek i København to håndskrevne danske kogeboøger, den ene fra begyndelsen af det 14. århundrede, den anden fra ca. 1400, som i det væsentlige stemmer overens, og som sandsynligvis går tilbage til samme kilde.¹ Den ældste kogebog (25 opskrifter) findes i et blandingshåndskrift (Ny kgl. Sml. 66,8^o), som foruden kogebogen indeholder et brudstykke af Skånske kirkelov², Harpestrengs to urteboøger³ samt en stenbog³. Skriveren har navngivet sig som *frater kanutus yuul*, munk i Sorø kloster omkring 1300; han omtales i Sorø klostres gavebog 1310.

Den lidt yngre kogebog (31 opskrifter) findes i et pergamenthåndskrift bestående af 5 blade (Ny kgl. Sml. 70 r, 8°). Vi kender ikke skriverens navn. Dette håndskrift indeholder en fuldstændig kogebog (bl. 1 v–5 v)⁴ og er ikke – som en nutidig indbinding med trykt titel lader formode – fragmenter af en dansk kogebog. Fragmentarisk er derimod teksten på bl. 1 r, skrevet med samme hånd som kogebogen. Det er slutningen af kong Abels forordning af 1251, trykt af P. Kofod Ancher efter Stockh. C 41³ og af Erik Kroman⁶ efter samme håndskrift, men med den nu manglende slutning efter Kofod Anchers tryk. Marius Kristensen antager, at kogebogens bl. 1 r er den manglende slutning⁷.

Slutningen af kong Abels forordning som findes på bl. 1 r i kogebogen lyder således:

takær kunæ mæt wald. han scal mistæ siin hals. oc cunæ fyrtiugh marc at
boot. oc kung hans houæth loot Thiuuæ scul hængis. oc opænbar røuær sinæ

hals mistæ oc kung hauæ theræ houath loot Hwa sum gær i annæn manz hws mæt v fyrmd mistær han thæræ innæ. hand. æth footh hin fæær æi boot Hwo sum sættær wæth æth waræ. for annæns manz døth⁸. thær æi for wnnæn ær a thingi. han gald kung fyrtiugh mark. oc hwær thær. i til ful thre marc. af nokær skip broth man kær a bondæ. wæri siic mæth hæræz næuænd Sæcthær vmboz man ænnæn man for goz thær skipbroth mistæ. æftær the æræ burth. wæri siic mæth tolf mæn eth Hwo sum takær annæns manz kunæ til siic. oc hauær i hoor. wrthær han forwunæn⁹ galdæ hin siin houæth loot. oc hans⁹ hals wæræ i kungæs wald.

Håndskriftets (Ny kgl. Sml. 70 r) sider er linjerede: 22 linjer på hvert blad, nederst bl. 1 r står en tilføjelse med senere hånd: »Ennde paa denne konng Walldemors Lough,« denne hånd har ligeledes tilføjet følgende i C 41: »Første Bogh« (bl. 3 r), »Anndenn Bogh« (bl. 24 r) og »Tredij Bogh« (bl. 59 r).

Som ovenfor omtalt begynder kogebogen øverst bl. 1 v og slutter bl. 5 v, l. 13. Linjerne 14 og 15 er en utydelig tilføjelse med kursivskrift fra ca. 1400, kun ordene »...perdon tetragramaton ...« kan læses. Nederst på siden er et skriftbånd med en delvis ulæselig skrift (samtidig med hovedhånden). Læst under kvartsllys kan nogle få ord tydes:

1. linje: ... bene wlt legere ... legenda videre

2. linje: nam legitur ... us ... us

Hvert blad har rammelinjer, som afgrænser columnen (»klummen«), hvis størrelse er 10,5 cm × 7,8 cm. Der skrives ikke på klummens første linje. Bladstørrelse: 13 cm × 11 cm. Bladene bærer ikke nummer eller kustode, men nederst bl. 1 v står signaturen X i rød firkantet ramme.

Alle koge bogens blade er løse, men ved en nyere indbinding klistret sammen, dog har man byttet bl. 3 og 4 om. Der skal læses: bl. 1, 2, 4, 3, 5.

Kofod Ancher meddeler i sin fortale til bd. II af *Dansk Lov-Historie*, 1776, at han har afskrevet teksten (kong Abels forordning) »af en Haandskreven Jydsk Lov i det Stockholmske Archiv, C 41, hvor den følger strax efter Lov-Bogen, uden særdeles Titel, skreven med samme Haand.« Historikeren Kofod Ancher omtaler ikke kogebogen, som følger umiddelbart efter kong Abels forordning og som er skrevet med samme hånd.

C 41 er et pergamenthåndskrift indeholdende Jyske lov og kong Abels forordning (undtagen slutningen). Håndskriftet er indbundet i et træbind overtrukket med brunt skind, indbindingen kan ikke tidsfæstes nærmere. Forpermen har 4 metalbeslag (det 5. er tabt), bagpermen har 5 beslag samt resterne af 2 spænder.

Håndskriftet består af 82 blade, hvoraf et enkelt – bl. 8 – er delvis bortrevet. Siderne er linjerede: 22 linjer på hvert blad. Hvert blad har rammelinjer, som afgrænser klummen, hvis størrelse er 10,5 × 7,8 cm. Der skrives ikke på klummens første linje. Bladstørrelse: 15 cm × 11,3 cm, herved afviger C 41 fra koge bogens bladstørrelse, idet C 41 har bevarede rammehuller i kanten, hvorimod kogebogen er blevet beskåret.

C 41 består af 10 læg, fra og med læg VII bærer håndskriftet lægnumre (i rød firkantet ramme): bl. 54 v med lægnr. VII, bl. 66 v med lægnr. VIII og

bl. 75 med lægnr. IX. Kogebogens bl. 1 v har som tidligere omtalt lægnr. X, som således følger efter C 41's lægnr. IX.

Jyske lov slutter bl. 81 r, l. 14, slutningen af linjen samt l. 15 er en efterskrift (med rødt blæk): »In nomine domini explicit iste liber etc.,« herefter følger forordningen l. 16–82 v, sluttende med »Hwo sum«, der fortsættes af »takær kunæ mæt wald« Ny kgl. Sml. 70 r, bl. 1 r.

Fælles kendetegn for de to håndskrifter er endvidere:

1. slutningen af kong Abels forordning i kogebogen har samme røde interpunktionstegn som C 41,
2. de høje bogstaver er i begge håndskrifers første linjer (klummens 2. linje) udstyret med forlængede prydstreger pyntet med rødt,
3. begge håndskrifter er forsynet med et væld af små pennetegninger, der grupperer sig omkring de høje bogstavers prydstreger: ungpigeportrætter, mandsportrætter, dyrehoveder, fisk, hænder osv.

C 41 og Ny kgl. Sml. 70 r udgjorde et hele, da Kofod Ancher to-tre år før 1776 opholdt sig i Stockholm for at afskrive bl. a. dette håndskrift. Ca. 1842 er kogebogen kommet i Chr. Molbechs private eje¹⁰. Håndskriftet må være skåret fra hinanden mellem ca. 1774 og ca. 1842.

Som antaget af Marius Kristensen og dokumenteret i det foregående er slutningen af kong Abels forordning af 1251 ikke tabt, og overleveringen er her efter, at håndskriftet C 41 indtil tidsrummet mellem ca. 1774 og ca. 1842 indeholdt: Jyske lov, kong Abels forordning samt en kogebog.

Lovhåndskriftet dateres af Peter Skautrup til »ca. 1400«¹¹ og af Erik Kroman til »beg. af 15. årh.«¹²

Med hensyn til datering af kogebogen har forskerne – uden i øvrigt at dokumentere deres påstande – fremsat varierende forslag. Chr. Molbech mener, at håndskriftet »er formodentlig skrevet i første Halvdel eller henimod Midten af 14de Aarhundrede«¹³. Marius Kristensen skriver bl. a. følgende: »Skriften er fra det 14. årh., snarest fra den sidste halvdel af dette«¹⁴, medens han i *Midtaldernes kogekunst og Danmark* formoder, at kogebogen er »næppe 50 år yngre end 1300«¹⁵.

Ved dateringen er man henvist til hvad det sproglige og palæografiske materiale kan bringe for dagen, pennetegningerne kunne have givet et fingerpeg, men de er tilstrækkelig ukarakteristiske til, at man ved hjælp af f. eks. portrætternes hovedbeklædning kan udlede noget årstal. Tegningerne er formodentlig en senere tilføjelse.

Sprogformen peger ikke ud over ældre middeldansk periode. Postvokalisk *p*, *k*, *t* er bevaret, der skelnes undtagelsesløst mellem *t:th* i forlyd, spirantsvækkelser er endnu ikke betegnet (undt. *sauth*), kort *i*, *y*, *u* er bevaret i ord, der er modtagelige for yngre middeldansk lydåbning, *ā* > *ō* kun efter postkonsonantisk *w*, 4 gange skrives *swo* som modsvares af et tilsvarende antal med skrevet *a* (*swa*). Diftongen *iu* er bevaret, ligeledes diftongen *ia* som tidligt viser overgang til *ie*, dog kunne sidstnævnte med rette henføres under jyske træk, hvor *ia* kan bevares¹⁶. For substantivernes vedkommende foreligger i nom./akk. pluralis former uden *-r*: *vkæ*, *kiarnæ*, *stykki*, i formerne: *gløthæ*, *ærtæ* (fem. i-st.) er mangel af *-r* et jysk træk.

Af de træk der traditionelt henregnes som specielt jyske i ældre middeldansk

periode er de mest markante i kgebogen apokopen (i to-stav. ord): *steek* inf., *loot* pl., og den dermed forbundne omvendte skrivemåde (falsk *æ*)¹⁷: *brøthæ* sing., *watnæ* sing. Ser man på sprogpræget som helhed må det erkendes, at de jyske træk forekommer spredt og tilfældigt. Sprogformen må i det væsentlige være forlæggets, og det vil være rimeligt at antage, at de jyske træk skyldes skriveren.

De middelnedertysk låneord og fremmedordene tilhører i kgebogen et bestemt lag i ordforrådet, nemlig det rent faglige område. Fremkomsten af disse kan være overtaget direkte fra forlægget og betyder ikke, at de er blevet gængse i sproget.

Det palæografiske materiale viser en blanding af ældre og yngre træk¹⁸. Af ældre træk skal følgende fremhæves: øverste bue i *a* er åben, medens *æ* har en enkelt bue til venstre med en *e*-tøddel øverst til højre. Modsætningsforholdet mellem dobbeltbuet *a* og enkeltbuet *æ* kendes fra andre håndskrifter, f. eks. en norsk hirdskrå, Codex Tunsbergensis, Ny kgl. Sml. 1642,4°, fra ca. 1320¹⁹, og Jyske lov, AM 26,8°, 2. halvdel af 14. århundrede²⁰. Det korte *s*, der skrives lukket som et arabisk ottetal, anvendes kun i udlyd, *z* har tværstreg, former uden tværstreg samt med underlængde vinder først indpas i yngre gotisk skrift.

Af interesse for dateringen er de nyere træk: der anvendes undtagelsesløst det runde *d*, reglerne for brugen af *r*-rotunda er i opløsning, nederste bue i *g* er åben. Der forekommer undertiden lodret hårstreg ved skulderstregen af *r*, dette diakritiske tegn er ifølge Erik Kroman (mundtlig såvel som skriftlig meddelelse) et lån fra kursivskriften, hvor det kommer frem omkring 1420. Af daterede håndskrifter fra årene lige før og efter 1400 har jeg konstateret hårstreg ved *r* i Stockh. B 72 (1414). Gælder navnlig dette sidste træk som kriterium for et forholdsvis ungt håndskrift (og det gør det indtil andet bevises), da kan man ikke komme dateringen af håndskrifterne (C 41 og Ny kgl. Sml. 70 r) nærmere end til tiårene omkring 1440.

Efterskrift. Karl Martin Nielsen har spurgt Institut for græsk og latinsk middelalderfilologi, om det ufuldstændige skriververs kendes andetsteds fra, og har fra professor, dr. phil. Jan Pinborg modtaget følgende oplysning: »Desværre kender vi ikke den fuldstændige ordlyd af Deres skriververs. Men iflg. Walther, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris latinorum*, Göttingen 1959, initium 15396 findes der i Ms. Praha, Metr. Kap. 1532 (s. XIV) f. 47 følgende incipit, der ser ud til at passe: Qui bene vult legere, debet ante legenda videre.«

Endvidere har lektor Iver Kjær oplyst: »Det ser stærkt ud til at dreje sig om to leoninske vers med caesur og indrim. I Cod. Harl. 1587 i British Museum findes fol. 109^v følgende: Qui bene vult legere, velit ante legenda videre. Nam legitur levius, lectio lecta prius. Citeret efter Hans Walther: *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters* (Carmina medii aevi posterioris latina II/4) Teil 4, Göttingen 1966 nr. 23855.«

De levnedte rester af skriveverset giver ingen holdepunkter for at tage stilling til forskellen mellem *debet* og *velit* i første vers; sidste ord i andet vers (*prius*) er utydeligt, kun *-us* kan læses med sikkerhed, næstsidste ord i dette vers ender på *-sa* (*a* er defekt), iflg. Hans Walther, *l. c.*, nr. 29090, findes en anden version af dette vers i Bensaŋod Cod. 94 f. 145^v: nam legitur melius lectio visa

prius. Ud fra disse versioner skulle det være muligt at rekonstruere skriververset i kgebogen således:

Qui bene vlt legere, debet (velit) ante legenda videre.

Nam legitur levius lectio visa prius.

Hanne Regnar

Noter

(1) Følgende meddelelse er et resultat af en emneopgave »En gammel dansk kgebog« hos Karl Martin Nielsen. – (2) Trykt i P. G. Thorsens udgave af Skånske lov, 1853, p. 259–64. – (3) Håndskriftet er (med undtagelse af lovstykket) udgivet af Chr. Molbech *Henrik Harpestrængs Lægebog*, 1826, og af Marius Kristensen *Harpestræng. Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kgebøger*, 1908–20. – (4) Kgebogen er første gang trykt af Chr. Molbech i *Historisk Tidsskrift* V, 1844, p. 537–546, og senere af Marius Kristensen *I. c.*, p. 215–20. – (5) *Dansk Lov-Historie* II, 1776, p. 548–49. – (6) *Den danske rigsgivning indtil 1400*, 1971, p. 47–49. – (7) *L. c.*, p. LXXXVIII. Se også Lauritz Nielsen *Danmarks middelalderlige Haandskrifter*, 1937, p. 152. – (8) Over *h* findes en udvisket prik, som muligvis er en rasur; Kofod Anchers transskription: *døthær*. – (9) Der er en sammensyet rift i pergamentet som skiller *u* og *n* i *wunæn*, og et *ha* og *hans*. – (10) Molbech *I. c.*, p. 537.

(11) *Danmarks gamle Landskabslove* II, 1933, p. XXVI. – (12) *L. c.*, p. 47. – (13) *L. c.*, p. 538. – (14) *L. c.*, p. LXXXVII. – (15) *Nordisk tidsskrift*, 1912, p. 369. – (16) Johs Brøndum-Nielsen *Gammeldansk Grammatik* I, § 17,3. – (17) Johs. Brøndum-Nielsen *I. c.*, 1950, p. 421 f. – (18) Erik Kroman sætter skillelinjen mellem ældre og yngre gotik til ca. 1350, se *Nordisk Kultur*, bd. 28 A, Palæografi, 1943, p. 46. – (19) Didrik Arup Seip *Nordisk Kultur*, bd. 28 B, 1954, p. 109. – (20) Erik Kroman *Middelalderlig skrift*, 1951, fig. 23.

R A K K E R O G T O V

Der er to svære steder i DgF 47A, Elverskudsvisen efter opskriften i Karen Brahes folio: *raker och thuo* i str. 42 og *dy hyffue ruo* i str. 50 og 51. Det er i begge tilfælde det sidste ord, henholdsvis altså *thuo* og *ruo*, der volder kvaler, og vanskelighederne hænger i ret høj grad sammen med håndskriftets noget egenartede ortografi. I de gængse antologier og kommentarer klares disse tekststeder ved standardforklaringer, der i grunden ikke virker meget overbevisende, men som nok har erhvervet sig en vis autoritet ved den trofaste gentagelse. Der er det pudsige ved sagen, at standardforklaringen af *ruo* åbenbart er blevet forkert, fordi Kalkars ordbog gav en urigtig oplysning, som var let at finde, mens standardforklaringen af *thuo* er blevet forkert, fordi det var for svært at finde frem til Kalkars efter alt at dømme rigtige bestemmelse. Men herom senere.

Først ganske kort om de høje *ruo*. I ordforklaringerne til Prøve 1847 normaliserede Sv. Grundtvig til *Ru*, som han oversatte ved »Ligbaare«. I DgF IV.863 og 864 ændrede han normaliseringen til *rå*, der formelt er en lige så god mulighed; desværre havde han i denne forbindelse ikke anledning til at gøre rede for, hvilken betydning han nu tillagde ordet. Den udbredte standardforklaring